

տառաւում է, բայց ի դրանից, նոյն պատմել յե-
տագայ խոսքերից այն մասին, թէ ինչպէս Պար-
սիկները Գ. դարում Անի ամուր բերդաքաղաքն
առնելուց յետոյ, ձեռք ձգեցին բոլոր այնտեղ
գտնուած գանձերը եւ մինչեւ իսկ բաժանով
Հայոց թագաւորները դաժմանները, իրենց հեռ
վերցրին նաեւ նոցա սակերները (Փաւստոս, Գ, իէ):
Ներք խորանցին քառացի կրկնում է (Գ, Ժ եւ
իէ) այն վկայութիւնը Փոքր խաղաղի Անիում
թաղելու եւ այս բերդում Հայոց թա-
գաւորները շրջման գտնուելու մասին:

Ինչ վերաբերում է Թորոսի գլխին
(նոյնպէս Դարանացեաց գաւառում), որ տեղ
քառ անվտերի թաղուց Հայաստանի առաջին
գրիմանակայ թագաւորը, իսկպէս: ինչպէս մենք
արդէն տեսանք, Հայոց կաթողիկոսները գաւ-
թաւանն էր: Իրեն ձոց սեփական կալածեց.
այնտեղ էին Մ. Գր. Լուսաւորիկ նրա որդւ
Պրթանէսի եւ թոռ Եւսիկի շրջմանը:

Տրդատի եւ Լուսաւորիկ թաղման տեղերը
նոյնացեալու կարող էր առիթ առած լինել
անվտերի հեղինակին՝ յայն ժամատու ՀՏաւ-
թաւանի ամ կէտից (Գ, Ժ ք), Յովհանն Կաթողի-
կոսը, որը, ըստ կարգին, օգտուել է Կեստին
աւանդութիւններէ:

Գր. ԽԱՄԱՐԵՆՆՑ
Թորոս. Ա. ՄԱՐԿ.

ՏՈՒՅԱԿ. ՉԵՒԱԳՐԱՅ ԹԱՆԻՐԻՉԻ

Բ.

Յոգացի ձեռագրաց Արաջնորդարանին թարգմիչ:

(Ը-բանիւ-միւս)

11.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Ռ.Հ.Բ. = 1630.

ԹՈՂՈՎ. քաղ լիճակն մէջ 236, բայց սկզբն
կտրուած են խումը մը թերթեր, որոնցմէ 21-ին ծալ-
քերը դեռ կը մնան: — ՄԵԾԹՈՒԹԻՒՆ՝ 14X9,6X3 սմ.:
— ԳՐԱԴԻՒՆ՝ միասին: — ԳՐԻ ծառը. Թանաք սեւ,
վերնագրերը, սկզբնապոսներն ու սկզբնաստուծը կար-
մեր: Տող 17: — Նիւթ՝ թուղ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ
տախտակէ: Կը մնայ մնայ վերջի կողմ որուն վրայ
նկարուած է գառն Աստուծոյ, շուրջ այս արձանագրու-
թեամբ. AGNVS. INNOCENS. PATRI. IMMOLARI. VOL-
VISTI. Թղթերուն եզերքը ներկուած է կարմիր: — ՀԱՆ-
ՔԱՄԱՐԵՆՆՑ՝ մասցաւ լաւ եւ մաքուր: — ԴԱՄԱՐԵՆՆՑ
ԹՈՂՈՎ. չկայ: — ԼՈՒՍԱՎՈՐԻԿԱՐԻՉԻ բնի եւ միջակ ա-
րունտով: — ԳՐԻՉ՝ անձնատ. Թուական Ռ.Հ.Բ. =
1630. տէր Դուռնայեցի Պողոս. տեղ թերեւս Նոր-Հուլայ:

2. Կարգ իր կը պարունակէ. 1. Պատմութիւն
հայունեաց խաչին. Եւ եղև յետ թագաւորելոյն

մերկ: Եւ էլ 1ա — 40բ. 2. Վասն դեւին. Պատմաց
մեզ մեծ վարդապետն յովեթի որ շինեաց զվա-
սն... եւ մեր սշ տեսնել զնա եղևայ զնոցայ.
էլ 40բ. — 42ա. 3. Անվերնոգիր. Եւյմածում Լայր
որդի առ Հայր իւր... Եւյմածում զիբանուն Հայոց
խաղաղութեամբ եւ զնոյցին յայնպիսի իւրեանց
(Եւյմածումն իրեանն մեկտալ թիւն խաղաղանք արեւ-
գական). էլ 42ա — 53բ. 4. Վասն գնալոյն ի ստամ-
պոլ գաղիկ թագաւորին. Այսպէս խաղաղաց. ար-
քայն Հայոց գաղիկ... եւ եղև ի թագաւորին նր
մէ իւր. Թուական Հայոց (կը պատմուի Գաղիկի
երթն ի Օլոյն, Մարկոս մեղապոլիտի աստակոյ մը,
Գաղիկի մահը, Ռուբենեանք եւ Լեւոն Բ). էլ 53բ
— 74բ. 5. Մարթեան վարդապետի զանազան պաշ-
տասնանք արարեալ ընդդէմ տաճկաց անորինացն.
Ամային գիրն գրեալ է թէ... էլ 74բ — 90ա: —
6. Վասն խաղաղային թէ Զաւարան յոգնու-
տաւ կայսերէ... էլ 93ա — 103բ. 8. Վասն մկրտու-
թեան տալլին. Կարմիր ծոյն օրինակ էր աւաղա-
ւին... էլ 103բ — 105բ. 9. Խաղաղ վասն առեւել-
թեան է. Գրեմը վա առեւելթեան. արդ ոչ է պարտ
գրիտառնէից առեւ... էլ 106ա — 110ա: 10. Վասն
խաղաղութեան թեան. Գրեմը վա խաղաղութեան
որ այ մեզ մեծ բարի պարգեւեալ է... էլ 110բ —
115բ. 11. Վասն սղարմութեան. Ողորմութիւն ա-
րարեալ աղքատաց եւ կարողանոց. էլ 115բ — 121ա:
12. Նորին բարեզ վասն ողորմութեան ի բանն
եղբորդ զԹԵՐԵՐ արկաւ եւ Հայրն մեր երկն. Ձե
արարիչն յարարածոց Ամ խաղաղութեան... էլ 121բ
— 131ա: 13. Վասն գծիկոց եւ հատուցման ար-
դարոց եւ մեղաւորաց. Եւ արդ յետ այս անբաւ
քաղաղ կոչման այ... էլ 131ա — 142ա: 14. Վասն
արքայութեան եւ անձաւ հանգստեան, որ կա պաշ-
տատնաւ արդարոց. ՈՎ ԲՏԱՅԵՐ քի ընտրեալ...
էլ 142ա — 151ա: 15. Վասն արտասկաց. Արտա-
սկանք որ վա մեղաց լինի, բաղում օտուութիւն ունի...
էլ 151ա — 152ա: 16. Խաղաղ քա հանայայից. ՈՎ
ԲՏԱՅԵՐ ի պատմութեան այ կայեց... էլ 152ա —
159ա: 17. Վասն տեղին յիշմանաւ. ՈՎ ԵԶ-
բարք իմ սիրելիք եւ քառեր ժողովարդ... էլ
159ա — 170բ: 18. Եւրաղա հանգեւրին քի. Օ-
գոստոս կայրն հրամայեալ... էլ 170բ — 178ա:
19. Հարցումն հրէի միայն եւ պատասխանի ԹՅՅՅՅՅ
գամակալոյն. Ձածային ամ յառ վաղահանու
պարտ է. էլ 178բ — 218բ. 20. Հարցումնք բար-
անդի կեանքացն ընդ արդին Գրեգորի Նիւսայոյ
եղբորն բոււււււ. էլ 219ա — 236ա:

ԵՒԼԱՎՈՐԻԿԱՐԻՉԻ. (էլ 42ա, ստորին լու-
սանցքը, այլ գրէէ). Թիւ. աշխ.

էլ 50բ (նոյնպէս). Եւ որդի յատուծոյ. ողոր-
մայ յակորին:

էլ 74ա (լուսանցքի վրայ. այլ գրէէ). Թ/վն
աշխ:

էլ 92ա (լուսն գրէէ). Գն մեծ քո նր խաչին
առաք զորութիւն, եւ յարողմն ստացողի զորաց զուգնի
Պոլոսին. եւ փրկեալ զնա երեւելի եւ աներեւոյթ թշուա-
մայն եւ իւր ծնողացն եւ մա՛ յարեան մերձաւորացն.

Որ մեծաւ փափագանք ետ գրել զայս սակաւ բանք ի վայելալ մե անկն իւրոյ։ Եւ յիշատակ հոգեւ թվ. ահթ. մայիսի Ժ. օր. էջերի։

Էջ 92բ (այլ գրէ)։ Եւ յիշեմք զանուն նորուն մարտնակոյ։ Էջ նմ բաղնաւաւթի՞ք իմ խաչիս ողորմայ գրեգորիս եւ մանաւանդ իմ ծնողացն բռնէ։

Էջ 180բ (այլ գրէ)։ Աղաւթեաց յամենա զայմ եւ մարգարէն անն, զի ողորմաւ եւ անաւա իրնն դու եւ արժանի արտօնք քն նմ գնմ հւսցեալս մանաւանդ զհասարակ գրեցոյ։

Էջ 236ա (լուսանցքի մէջ այլ գրէ)։ Ճանե. իմա աճծ է)։

Էջ 236բ (գրչափորձեր)։ Եւ յայտար գրեցի էս գրչի բաղեամ արաւ... խաւթի եւն։

12.

Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Է Ն. Ե Ն Ո Ր Յ Ա Ն Ի Ո Յ

ՊԱ — 1352:

ԹՈՒՂԹԻՔ 239, հաշուելով եւ սկզբնն եւ վերջնն երկ-երկու թերթ մագաղակ, անդման շատ մանր երկաթագրով, մասցող շատ ֆին շարականն մը (Թուի ԺԲ զարէն առաջ)։ Թէեւ նշանակուած է թերթ 235, ըսող 64, 99, 141 եւ 311 կրկին անգամ կու գան։ — ՄԵԾԻՈՒԹԻՒՆ 12,5×9×5 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին։ — ԳԻՐ մծ մասամբ բոլորգին։ սկսեալ 174բ ծօտը. թանաք սև. վերնագրերը, սկզբնատողներն ու սկզբնատողները կարմիր կամ վարդագին. առջ 18—20: — ՆԻՒԹ՝ սկզբը քամակեայ թուղթ, մէջըը քանի մը թերթ մագաղակ, սկսեալ էջ 142 հասարակ թուղթ։ — ՎԱՅՄ կաշեպատ փայտ, լուսանցքները կարմիր ներկուած։ — ՀԱՆԳՄԱՆԻՔ մծ մասամբ Նուրննէ դեղնած, ըսող գոհացողք։ — ՆԱՄԱՐԿ ԹՈՒՂԹ՝ էջ 138ա-բ, 162բ, 170բ—174ա, 197բ—198ա, 217բ, 223բ—224ա, 230բ—233բ։ — ԽՈՒՄԱՆԻՔ, լուսանցքաւորը նմ խնայ քիչ եւ անարդեւատ։ — Ձեռագիրս տարբեր գրուածներու հաւաքում մ'է, որոնք յետոյ միասին կազմուած են. առաջին մասն է էջ 3—142, երկուսն յիշակոս քահանայի ձեռնով, 1352 թուին, ստացող Կարապետ քահանայի համար, Անթակ գաւառի Խաչող գիւղը։ Երկրորդ մասն է էջ 142—162 կամ թերթնաւն 163—173, որուն գրելը նմ անծանօթ է։ Երրորդ մասն է էջ 174—204, որուն գրելն է Ազարիս արքայ, ստացող Նոյնէ քահանայ, թուական ԻԿԷ — 1618։ Նոյնը կը շարունակէ չորրորդ ձեռք մը Զակար երէք, էջ 204—217, այլանդակ գրութեամբ։ Հինգերորդ մասն է էջ 218—223 մացուր բոլորգին գրութեամբ, ըսող գրիչ նմ անծանօթ։ Վեցերորդ եւ վերջին մասն է էջ 224—239 քաւական խաւթակ ծօտը գրով։

2 ձեռագիրն կը պարունակէ.

Ա. Մաս. — 1. Տեսնեն Ներեւէի հայոց կաթողիկոսի ասացեալ գաւառնունքի եւ որ երբորդու թիւն եւ գաւառնունք հաստատու. ոտանաւոր. խաւթակնի՞ք ան գհայր. էջ 3ա սկսած։ Բայց թողած եւ յետոյ դարձեալ սկսած էջ 4ա — 44ա։ 2. Յորդի. էջ 44բ—141ա։ 3. Գրչափոր յիշատակաւ բան. էջ 141ա — 141 bis բ։

Բ. Մաս. — 4. Երբտ աղայոց զոր ասացեալ է ան ներեւէի. Այրն առաջին գրեց աղայ. էջ 142ա—147ա։ 5. Այրն անսիրիզն ասէ ան. էջ 147ա — 153ա։ 6. Ա. այ գրեց մերանկայ խրատն լինել թէ հաւատայ. էջ 153ա — 162ա։

7. Այրն այ է արիւնակ. ուսուցանէ գրեց համարնակ... որուն վերջն է՝ եւ ասացեալ որ ողորմի ինձ առաջին վարդապետի. էջ 163ա—167բ։ 8. Երգ պաշտամուն գիշերայ. Հայր անսիրիզն եւ գրեմանակ. էջ 167բ — 170ա։

Գ. Մաս. — 9. Եւագրեա միանակեցի աղերս առ հրեշտակս եւ հրեշտակապետս. Անանիմ առաջին ամ գաւառնունքն է. էջ 174բ — 175բ։ 10. Աղաւթը աղաւթնաց յամենա կղզի անծանին. Մեքողայ վարդապետէ ասացեալ. Ամենայր կղզի Մարիամ անծանին. էջ 175բ — 176բ։ 11. Աղթեք յորժամ յորդայլի անկանի ոք. աւացեալ է արդին Գրիգորի հայոց որ լուսաւորչին. Ահնէալ է անբա մարգարէութիւնը քս ար իմ. էջ 176բ — 177բ։ 12. Աղաւթը մեծանի գրեմանի. Աղաւթը գրեց ար թող ինձ անդա իմ. էջ 177բ — 179ա։ 13. Սրբոյն Գրիգորի հարեկացոյ... Ած ողորմած բազմագուլի հզօր ահաւոր. էջ 179ա — 181ա։ 14. Աղաւթը եփեմի մաղթանաւոր ընդ այ. Ած գթութեամբ քո աղաւթն գրեց. էջ 181ա — 184ա։ 15. Աղաւթը արկի վարդապետի. ասացեալ է զէմ մանկանց. Աւատ յամ առաւ բաւրեաց. էջ 184ա — 185բ։ 16. Աղթը Նորին յորդի. Խ լուսոյ էմարտէ համադրակ լոյս... էջ 185բ — 187ա։ 17. Աղաւթը մերովքայ վարդապետ... Հոգի որ այ հոգի չի ան մարտ. էջ 187ա — 188ա։ 18. Նորին ասացեալ աղթեք զ ժամ. Թագաւոր հզաւր ապաւն. էջ 188ա — 189բ։ 19. Նորին ասացեալ թ ժամ. Ած բարեբար եւ բազմագուլ. էջ 189բ — 192ա։ 20. Սարաւ. վրդ. ասացեալ բանը մաղթանաց առ ար կղզն մարիամ. Նուրնէ երկրածին եւ ծնաւ զամ ծնաւ. էջ 192բ — 199ա։ 21. Նորին ասացեալ առ Հայր. Հայր ան մարտ յի չի որ զամ գոյացուցեր. էջ 199ա — 202ա։ 22. Նորին յորդի. Որդի եւ բան հաւր ան ճշմարիտ. էջ 202ա — 204բ։

Գ. Մաս. — 23. Տր մի որմանութեամբ քով նոյնիմար զին եւ մի բարկ... էջ 204բ — 211բ։ 24. Ամենայկալ ամենայնեան ան աւանդ. որ յամենեցուն անհատ եւ բովանդակեալ. էջ 211բ — 214ա։ 25. Երեքանձեայ տրուելին միով բնութեամբ եւ էութեամբ անքնին. էջ 214ա — 215ա։ 26. Ընկալ քաղցրութեամբ ար ան հզաւր. էջ 215ա — 217ա։

Բ. Մաս. — 27. Ամենայկալ ամենայնեամ ան յամ ահեալ որ յամ եւ անմեցուն անհատ. էջ 218ա — 221բ (նոյն ընդ թիւ 24)։ 28. Երեքանձեայ տրուելին (նոյն ընդ թիւ 25). էջ 221բ — 223ա։

Զ. Մաս. — 29. Հաւատով խառտովմիմ. սկիզբը գրուած Ներեւէ Ընորհաւոյ խրատը. էջ 224բ — 230ա։

ԵՆԸԱՍՏԱԿՈՒԹԻՒՆԵՐ. էջ 44ա.

Ըզկրեակոս գրեց արայ.

զն եւ գրեցի վերջն որ ի անդ.

Անաւոր կոչիմ առաւ քահանայ.

Եւ եմ գործովս աստուայ.

Աւրիւնալը եմ զեդ զեւայ.

Արժանեանք եմ զեդ զեւայ.

Չպատիրանս յոյժ մեռայայ.
Եւ ի բարեացն իմ զգեցայ.
Չէկզ աղայեմ ո՞վ որ կարգայ.
զանձն արժանս յիշէ ի մայ:

Ի՛շ 117թ. Ով եղբայր ի յայտմ էջ. Ե. Թուզիթ
Թողի. զի այն զի արարչական շարականն էր յամեն
շարակնայ կայ եւ Թուզիթն սուկն էր: Եւ ահ ու
փախս ի հետ որ յամեն պահ մեռանէաք. դու մի մե-
ղադեր թէ պակաս է. լուր շանք գիր որ զայդ կար-
գաս եւ լուսաւորիս:

Ի՛շ 141ա. յիշատակարան մեղապարտ գրողի:
Կենդանատու ախ՛ երբ,
ստեղծող բար արարածայ:
Ի քէն հայցեմ արտատուիւմ:
Եւ պաշտամի զայս ստեղծ:
Բամայլքս ի քէն նստեցելով:
սղերն հայցեմ պաշտուելով:
Աղայեմք ըզբեղ լրւով:
նայեայ եւ յիս ախ՛ իմ զթով:
Կեցայ զմեռալը մեղք հոգով:
Եւ նարդեա բանիւ լուով:
Ոչ եմ մաքուր եւ նր գործով:
այլ եմ լցեալ պիղծ իտհրգով:
Սրբեայ զիս ախ՛ քայ նր հոգով:
մաքեայ զիսաւար մեղքս լուով:
Ինձ զգողչք գուռն է բացեայ:
սղորմութն գուռն ինձ փակեայ:
Ես եմ բազում շարեւթ լցեայ:
սղորմութն յայն է հասեալ:
Երեք անուն եմ յիս առեայ:
Եւ ի գործոցս ունայնացեայ:
Բարունայդ եմ նմանեայ:
Եւ բանաբկութն եմ հետեւեալ:
Գոչեմ լրւով ախ՛ իմ ընգայ:
ըզպաշտանս յանձնէ թաղեալ:
Սք կուսին յերես անեալ:
ըզպիտմայրն յաղերս անեալ:
Աղայանք առաքելայ:
Եւ ամ մաքուր հոգոցն:

Յիս նայեայ հայր արգարոց:
Ղնջեայ ըզգիրն իմ չար գործոց:
Սարտափեցաւ սոկեքն յոտոց:
բացաւ ինձ գուռն գոմեայ:
Փառք անեղին արարածոց:
այս ինձ հանգիստ ընդ յարգարոցն:
Չէկզ աղայեմ արիք մարդկան:
սիրող բանին աղանական:
Յորժամ կարգայք դասն սղաւան:
նր ներնսի դուռնաւան:
Յիշէք ըզբեղն արդարութն:
սիրտ ձեր սրբայ ւայերդ լան:
Չկարպտեմ նր քահանայն:
Յիշէք յաղութն ձեր արժան:
ստացաւ լզայս մեծ փառքման:
անձին իւրոյ լայելեալան:
Եւ յիշատկ իւրոյ անունն
Չմեղ սրբայ զնր քահանայն
Եւ մայ անուն զմայրն անման:
Առեք զստայ յիշման արժան

Ի յաղթելն ձեր արժան:
Եւ զկերական անձն անարժան
որ դրանս գրեցի աղթական
Առեւ ընդ յիշման արժան
յաղթելոյն ժաման զգրման:
Ով մեղ առնէ յիշման արժան:
Իւր շատ յանցանքն թէթեւեւան
ի միւս անգամ նր զալլատանն
բաղմի յերկնից արդարութն:
Երգել ըզփառս միշտ յաւեան.
զրեցաւ այս ի յաղթակոյ գաւառիս
ի գեւջ անուն յայր իսնայցիս
ընդ հոգեանաւ նր մարմանիս
ի յաւթ հարկուր եւ մի թէլականիս
ի գուռն եւ չար ժամանակիս:
Ի զորանայ տայլարու աղգիս:
Ի փախուտանն ժամանակիս
զրեցաւ ձեռամբ մեղապարտիս.
Եւ ի ձեռն ժամանակիս:
մի մեղապրէք ինձ գողիս:
Ղնջեմ իսրայ եւ սաղ զգիրս:
զի գողութիւն ախ՛ ի սրտիս:
զրեցի անծառ գրան ներեւիս:
զի ահ եւ զաղն պատէր զիս:
ձեռն գողոյ ի վեր թիտիս:

Ի՛շ 204թ. Անարժան. աղարկայ սղեղն գրեցի
աղաւթք. յեղեայ քհնյին համար թաղութն արեք սխա-
լանացս եւ իսրայր գրցայ. Եւ. ա. Գ. Ե. էր.

Ի՛շ 206թ. Ես անարժան աղեր երեցս գրեցի:
Յիշէք վերջապէս թէ ձեռարկու առաջին մասին
մէջ գրուած մեղապրեցեայ թերթերը (Թղ. 129—133,
136, 137, 139—141 bis) կրկնապէս են. ստակ գրու-
թիւնն է շատ մանր անցման երկաթագիր. պահպանու-
ներուն նման գրութեամբ. ամենէն աւելի յայտնի կե-
րեալ էջ 133թ ստորին լուսանցքին վայր, բայց անկա-
րելի եղաւ ինձ կարգալ:

13.

ՎԱՐԱՔԱՐԱՄԱՆ ԿԿԱՅՈՒԹԵԱՆՆՑ

?

ԹՈՒՂԹԹ 167: — ՄԵԾԹԻԹԻՆԻՆ 12X9X3 սմ.
— ԳՐԻԹԻՆԻՆ՝ մարտը, միասին: — ԳԻՐ՝ ՆՈՒՐ. Թա-
նայ՝ սեւ, վերնագրերն ու սկզբնատառերը կարմիր.
տող՝ 33: — ՆԻԻԹ՝ ընտիր եւ ռոգրի թուղթ: — ՎԱՋՄ՝
կաշնպատ փայտէ: — ՎԱՅԿԱՄԱՆԻՆ՝ շատ մարդը: —
ԴԱՅԱՄԿ ԹՈՒՂԹ՝ էջ 11—4թ, 165ա—167թ: — ԼՈՒՍԱՆ-
ՑԱՋԱՄԻՐԻ եւն չկայ, քաղի էջ 5ա դրուած ուրուագծէն:
— ԳՐԻԴ եւն անմանթ:

Ձեռագիրք ով պարունակէ զանազան գրքերի
եւ զանազան հեղինակներէ կուռեմեր, առանց
կանոնաւոր դասաւորութեան խառն կերպով շա-
րուած իրարու ետեւէ. ընդարձակ խորագիրն է
“ՅԱՌԱՋԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՆԱԳՐՈՒՄՆ ՍՐՐՈՅ ԱՌԱ-
ՔԻՆՈՒԹԵԱՆՑ, ԵՐ Է ԶԱՐԴԱՆԻՆ ՀԱՄԵՆԵԱՅ ՍՐՐՈՅ
ՀԱՅԿԻ ԵՒ ՕԳՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԱՐԱՐՈՅԵՐՈՅ Ի Զ” (էջ
5ա): Այնուհետեւ կուռան ՀԱՌԱՐԱՆՆԵՐԸ ԱՅՈՒ-
ԱԿԻՐ ՍԿԶԵՆԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆԸ. “ԲԵՆԵԱՐԱՐՈՒՄ ԱՆԷ. . .
Գրքագր առե՞ր, եւն, էջ 5ա — 88ա — 2. Վառն սրբ

որմէ յետոյ կը շարունակեն. 1. Այլ աղաթը որ ասի նախ քան զճալակէ խորհրդայն... Մարմին ըստ անապական. էլ 94ա—95ա. 2. Ցեռանէ ներքինի Լաֆանացոյ խրատը եւ սահման վերջոյ գրեալ գործոյ. Գանգի բազում ինչ եցոյց... էլ 96բ—100ա. 3. Եւամենի եւ քաջ վշպի Միթիթարոյ գործի խտտութեան ճշնարդի եւ բան ի բուն հնեւորի ասացեալ զաղաթի ի ժամ որ պատարագին. 8բ ած իմ յո ըս բան հար. էլ 100բ—102բ. 4. Կարգաւորութիւն հասարակաց Աշտից երկնայի ժամուն. էլ 112բ—127ա. 5. Խաղաղական ժամուն. էլ 127ա—135ա. 6. Հանգստեան ժամուն. էլ 135ա—142բ. 7. Հաւատով խտտովանիմ, հանգերմ նախագրութեամբ. էլ 142բ—155ա. 8. Ամենակալ ամենանման ած յամի աշլ. որ յամի էլ. էլ 155ա—159բ. 9. Երեքանձնեալ գրութիւն միով բնութեամբ եւ եւութեամբ. էլ 159բ—161բ. 10. Մեղայ ամենաոր. էլ 163բ—167բ. 11. (կետա) Սուրբ ած եւն. էլ 168ա—169բ. 12. Աշխարհ ամենայն. էլ 170ա—172բ. 13. Աւաւաւ լուսոյ. էլ 172բ—175ա.

ՅԻՇԱՍՏԱՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆ Է ԲԱՆ. միակ լուսանցարութիւնն է՝ ամենէն վերջ եւ օտար գրէ՝
 Էլ 175ա. Գրեւեան թիւն իդ իդ ընդ նմին որ ինի ափք թիւն (= 1774):
 (Ըարանակիւն) 4. Յ. ԱՄՈՒՆԱՆ

Ե Ղ Ի Շ Է

ՔՆՆԱԿԱՆ ՄԱՍԻՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ե.

Յ.

Հազար Փարպեցի:

Փարպեցին՝ իւր Պարգանանց նուիրած էջերով՝ քննադատական ամենէն հաստատուն գետինը կը պարզէ մեր ուսումնասիրութեան համար, եթէ բանաստեղծ-պատմիչը Մարութասի եւ փրլնի Թարգմանութիւններէն նկարագրական պատահիկներ ինքզնիւզէ իւր սողեցուն մէջ՝ տարբեր փայլ մը առաւով անոցը, նայն իսկ երբեմն լայն յատարեւել կը գտնէ անոցն մէջ իւր յանկուցիչ վիճիկին համար, իւր պատմական գէպքերու. առոյգ նկարագրութիւնն ալ՝ կը բարձրացնէ ուղղակի ճշարտասան-պատմագրի հիմքուն վրայ, որոնք ոչ նուազ չքնաղ շինուածք մ'ունին:

Երկու Պատմագիրներու միեւնոյն նիւթին վրայ, զրթի՛ն նայն ուղղութեամբ գրելը, անտարակոյս, պատահական իրողութիւն մը չէ: Երկուքին մէջ ալ տիրող նկարագրական (littéral) ընդհանուր համակայնութիւնն անժխտելի ազդեալ մը կը գտնէ երկու գրչներու միջեւ. «յետոյ՝ կարեւոր տարբերութիւններն իսկ նայն իրողութիւնը կը շեշտեն: Մենք կը պնդենք՝ թէ նկարագրական համակայնութիւնը կամ Նոյնութիւնն երկու Պատմագիրներու գրչին տակ, նիւթի՛ն Նոյնութեան արդիւնք

չէ կրնար բլլալ բացարձակապէս: Այսպիսի ի՛նչ մը կարելի կը պաշտպանել եթէ խնդիրն իմաստասիրական ծանօթ նիւթ մ'ընդլայնելու վրայ բլլար, կամ թէ միեւնոյն նիւթը միջոյնի գրուէր երկու գրչներու առջեւ:

Այս նկատմամբ ցարժ երկու իրարու հակառակ մեկնութիւն տրուեցաւ. մին՝ երկու Պատմագիրներուն իրարմ անկախութիւնը, այսինքն՝ երկու պատմագիրներ իրարու գործերը չեն տեսած, նոյն իսկ Եղիշէն ժամանակագրական Փարպեցիէն յառաջ գնելով: Այս կարծիքը պաշտպանեց Չամշեան եւ այս սկզբունքով երկու Պատմագիրներու տարածայնութիւնը հաշտեցնելու գլուխ մ'ալ նուիրեց (տես Չամշ. Պար. Հոյ. Բ. էլ 120 եւ 456): Միւսն է երկու Պատմագիրներու իրարմ ունեցած կախումը. ըստ այսմ՝ Փարպեցին՝ «սովանայն մանրամասնութիւնն պատերազմին Վարդանանց ուղղակի յեղիշեայ քաջէ եւ թէպէտ անձանց ճանայ ցուցանել զինքն պատմագրիդ, սակայն յաճանաւոր ի պատմութենէ նորին բազում բանն եւ դարձուածն, անգամ եւ ամբողջ պարբերութիւնն՝ ընդ այսմ ընդոյն եւ մի պահելով զօգ եւ զհետեւողութիւնն անցցն եւ իրաց, զորս առ Եղիշեայ դոյ տեսանել, Գ. Գ. Խալաթեան ջերմ կերպով կարծեց պաշտպանել այս կարծիքն իւր «Ղազար Փարպեցին եւ զործք նորին, ուսումնասիրութեան 117—120 էջերու մէջ: Այս կարծիքն անշուշտ յառաջ կու գար այն ժամանակագրական սխալ դատաւորումն, որով՝ սովորաբար եւ աւանդաբար Փարպեցին՝ Եղիշէն յետոյ կը գրուի: Բարեախաւ ենք՝ որ այս սխալի հերքումով պիտի չզբաղենք: Գ. Խալաթեան իւր իսկ գրքով՝ յետս կոչում ըստ իւր վիճակներուն (Հատիւն 1895 Ապրիլ, համա. վերագոյն, եր. 38.):

Կը մնայ Չամշեանի կարծիքը, այսինքն թէ Փարպեցին չէ տեսած Եղիշէն՝ Վարդանանց միւս Պատմագիրը: Ասոր պէտք է կցել Հ. Յ. Գաթեր-ճեանի սո գիտադութիւնն ալ, որ երկու Պատմագիրներն իրարմ անկախ նկատելու հիմով կը համակայնի Չամշեանին հետ. — «2ի կրնար նոյնպէս ցուցուի թէ (Եղիշէն) Փարպեցոյն Պատմութիւնը կարգացած բլլայ, սայց եթէ գուցէ այն խօսքն, որ կ'ընէ «առ մեծ սպարապետն Անտիոքոս», զուցէ նաեւ կապեալ նախարարաց ցանկին, Գաթերճեանի այս նկատմամբ ըրած ուսումնասիրութիւնը թերի մնացած է եւ հաստատարութիւնը միայն կը ձեւացնեն իւր գրածները (Հատիւն 1887, Յունտար): Յիբախ ցանկիս կը բազմազանութեան գիտանականի կարծիքն սպառնացած տեսնել, որ ծանրակշիռ հանգամանք մը պիտի ունենար այսպիսի խնդիրներու մէջ: Սակայն իւր թոյլած հաստատարութեան մէջ վճռական բլլալ չի թուիլ «Բնայն ինչ քոչն յներով, թէեւ ըստ Պատմագիրներու (Կորիւն, Եղիշէն, Նորենացի, Փարպեցի) գրուածներուն ժամանակագրական շղթան հիւսած ժամանակ բոլորովին կը կղզեացնէ Վարդանանց Պատմագիրը — «Միայն Եղիշէն է որ իրմ առջի Պատմագրութիւն մ'առջեւ ունեցած բլլալը տեղ մը բացայայտ չի ցուցներ, եւ ոչ ալ ուրիշներ զինքն առջեւնին ունին, ըստ այսմ՝ Եղիշէն Պատմագրու